

A székely népnév első vokálisának milyenségéről

A közelmúltban BENKŐ LORÁND (MNy. 2002: 257—65) figyelemre méltó észrevételeket tett a *székely* népnév (nála néprésznev) ómagyar kori történetéhez. Ezek közül az alábbiakban két megállapításához fűzök megjegyzéseket, mindkettő a népnév első magánhangzójára vonatkozik. BENKŐ két tétele a következő: 1. az „ómagyar adatok közt nincs valós kiejtési értékkel bíró *i*-s írásmódú”; 2. az „már az ómagyarban hosszú időtartamú, nyílt *ē* volt”, azaz „nyelvéllás fokamindig alsó volt, s ez a körülmény kizár mindenféle *i*-s előzmény-kombinációt” (i. h. 261, 262).

1. Benkő ezen állításának két adat, illetve adatcsoport mondhat ellent: egy II. Béla-kori (1131—41) oklevél *Scichul* személyneve (PRT. 8: 272), illetve a magyarországi középlatinságban a székelységekre használt *Siculus* (plur. *Siculi*) alak. BENKŐ, persze, számolt mindkettővel, de eltekintett hasznosításuktól. A *Scichul*-l kapcsolatban úgy vélte: az nem megfelelője a *székely* népnévnek, „inkább valami más személynév rejtőzhet ... az adat mögött”. Érvei ezek: a) mivel *Scichul* a sószállítók között szerepel, ezek közé székelyek aligha keveredtek; b) a sószállítók Erdélyhez közttek, a székelyek számottevő hányada viszont a korai Árpád-korban nem Erdélyben volt területileg

honos; c) „*i*-s írásmódja miatt nemcsak unikum lenne székely vonatkozású tulajdonneveink között, hanem időben feltűnően korai és elszigetelt attól a személynévi csoporttól, amely valóban a *székely* néprézsnevet hordozza”; d) a *ch k*-t jelölő mivolta ez időben ritkább (BENKŐ i. m. 259—60). Az a) és a b) érv a történeti fejlemények tükrében nem áll helyt. Amennyire a gyér adatok ennek megállapítását lehetővé teszik, az Erdélyen kívüli székelyek a XIII. századra már elvesztették szabadságuk zömét, lesüllyedtek (KRISTÓ GYULA, A székelyek eredete. Bp., 2002. 95, 152), azt pedig BENKŐ is hangsúlyozta, hogy a sószállítók Erdélyhez kötöttsége nem jelentett feltétlenül erdélyi származást (BENKŐ i. m. 259). A d) érv nem ad perdöntő szempontot, a c) pedig éppen az, amiről szó van. Ennélfogva magam nem tartom valószínűnek a *Scichul* névalak elválaszthatóságát a *székely* népnévtől. Ugyanebbe az irányba mutat az is, hogy egy sor keleti eredetű nép nevéből alakult személynév éppen ebben az évtizedben bukkan fel az oklevelekben: 1138/1329: *Besenehdi, Besenudi, Bulgar, Warang* stb., és mindezek viselői kivétel nélkül szolga állapotúak (*servi*) (FEHÉRTŐI KATALIN, Árpád-kori kis személynévtár. Bp., 1983. 52, 70, 373), jóllehet a nép (népcsoport), amelybe eredendően tartoztak, a székelyekéhez hasonlóan hajdan szabadságot élvező katonai segédnép volt.

Mivel a *Scichul* név egykori kiejtése *szikül* (vagy *sziköl*) volt, és ha ezt latinul kellett leírni, akkor természetesen kínálkozott a *Sicul(us)* alak, az, amelyik a legkorábbi időkől kezdve a székelység megnevezésére szolgál a magyarországi középlatinságban. Már 1116. és 1146. évi események kapcsán a székelyeket *Siculi* (*Syculi*) néven említette a XIV. századi krónikakompozíció (SRH. 1: 436, 456), illetve annak egy korábbi redakciója. Az imént idézett BENKŐ-féle c) érv a *Scichul* alak unikum jellegéről, továbbá „feltűnően korai és elszigetelt” voltáról a *Siculus* — igaz, latin — alak tükrében nem állhat helyt. Illetve egy esetben mégis, ha BENKŐ alábbi megjegyzésének igaza lenne: „A latin *Siculus*-ról régóta kimutatták, hogy az latin írásbeliségünk korai művelőinek azonosítási ötletéből, tudálékosságából fakad: a székelyek magyar [helyesen: latin] nevére először valószínűleg krónikásaink alkali hasonlóság alapján alkalmazták Szicília lakóinak a latinban szokásos *Siculus*, *Siculi* megnevezését” (BENKŐ i. m. 261). Ez azonban aligha így volt. Mivel a magyarországi latinságban már bizonyosan a XII. században (de kétséget kizáróan legkésőbb a XIII. század elejétől kezdve) a *Siculus* nevet használták a székelyek megjelölésére, ebből az következnék, hogy ezt megelőzően itthon ismerni kellett volna a szicíliaiak *Siculus* nevét, mi több, azt kapcsolatba is kellett volna hozni a székelységgel. Erre viszont nincs adatunk. A székelyeket latinul említő írók közül a XIII. században sem Anonymus (aki *Siculus*-t írt), sem a *Zaculus* alakot ránk hagyományozó Kézai Simon (SRH. 1: 101—2, 162), sem a XIV. században itt járt és az országot leíró francia domonkos szerzetes (*Siculus*-okról beszélt, l. OLGIERD GÓRKA, Anonymi Descriptio Europae Orientalis. Cracoviae, 1916. 45) nem tett említést a székelyek kapcsolatáról a szicíliaiakkal. Kivált sokatmondó, hogy még a XV. század végén Thuróczy Jánosnál sem akadunk ennek nyomára; ő *Siculus*-okat emlegetett, akik saját szavuk szerint *Zekel*-nek nevezték magukat (Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum. Edd. ELISABETH GALÁNTAI et JULIUS KRISTÓ. Bp., 1985. 57). Történeti irodalmunkban 1490 táján Pietro Ransano az első, aki a székelyeket a szicíliaiakkal hozta kapcsolatba (Petrus Ransanus: Epithoma rerum Hungararum. Ed. PETRUS KULCSÁR. Bp., 1977. 70). Arra kell gondolnom — amit már a TESz. (3: 701) megpendített —, hogy a székelyek latin neveként használt *Siculus* nem független a korai magyar *szikül* formától. Hogy a magyarországi latin nyelvű krónikás irodalom nem ragadt le egyszer s mindenkorra a *Siculus* alaknál, hanem megkísérelte pontosan visszaadni a *székely* név kiejtés szerinti vokalizmusát, azt a XIV. századi krónikakompozíció *Zekuli*, *Zeculi*, *Zekeli*, *Zekylii* stb. adatai (SRH. 1: 279) mutatják.

Az ómagyar kori latin adat(ok) tehát határozottan vall(anak) egy *i*-s alakra a *székely* népnév első szótagjában. Bizonyára nem a véletlen az oka annak, hogy az *i*-t és *e*-t tartalmazó adatok között időbeli elkülönülés áll fenn: a korai névalakok (a *Scichul* és a *Siculus* tanúsága szerint) *i*-t tartalmaztak, majd a XIII. századtól az *i*-t az *e* váltotta fel (ennek adatait l. BENKŐ i. m. 258—60); a latin névben szintén megjelent a XIV. században a *székely* népnév első vokálisaként az *e*, de

uralomra nem tudott jutni, a több évszázados tradíció végül is *Siculus* (és nem egy *Zekulus*-féle) alakot kanonizált.

2. Hogy a *székely* népnév első vokálisa az ómagyar korban alsó nyelvéllású, hosszú nyílt *ē* lett volna, ami „kizár mindenféle *i*-s előzmény-kombinációt”, a fentiek alapján nem áll vitán felül. Ha valóban létezik a *székely* névnek régi román népi *săcui* alakja (BENKŐ i. m. 258), úgy ennek első magánhangzója nem elhanyagolható adalékot szolgáltat a magyar névalak első szótagjának vokalizmusához. Azt a lehetőséget sem kell teljesen elvetni — maga BENKŐ (i. m. 261) is említi „kevésbé valószínű” megoldásként —, hogy a *székely* első vokálisában „a korábban nyílt *ē*-s *szék* 'Stuhl, Wohnort' szavunk analógiás hatása érvényesült”. Bénítóan érezteti hatását a név első magánhangzója körüli bizonytalanságokban a *székely* megnevezés megbízható etimológiai háttérének hiánya. A ma már viszonylag jól ismert ómagyar adatok mellé növelni kellene a név középmagyar kori adatbázisát (mind magyar, mind a székelyek szomszédságában élő román nyelvi adatokat illetően). BENKŐ LORÁND úttörő kezdeményezése megkívánja, hogy a *székely* népnév nyelv- és névtörténeti vizsgálatában további erőfeszítések történjenek.

KRISTÓ GYULA